

меча теж дволезовий, але вздовж нього, в середній частині, зроблено прямокутні прорізи, які відсутні на медвинському.

А. І. Мєлюкові відомо ще три мечі аналогічного типу². Один з них, що походить з с. Ковалі, колишнього Канівського повіту, зберігається в Київському державному історичному музеї; другий знайдено в Сухині; третій — в Хвощеватій лісній дачі колишнього Полтавського повіту і зберігається у Полтавському краєзнавчому музеї³. Всі мечі мають руків'я з вирізами і різняться між собою та від медвинського формою навершя (брускоподібне вузьке на мечі з с. Ковалі й овальне з зображенням всередині крилатої пантери, подібно до меча з Ворошиловградщини); формою руків'я (овальною або близькою до овала, а не прямою, як на медвинському); кількістю вирізів на ньому (чотири, а не три) та формою перехрестя. Лише меч з Полтавщини має однакове з медвинським трикутне перехрестя з зображенням грифонів. Руків'я меча з Полтави, як і ворошиловградського, на відміну від медвинського, було вкрите золотом платівкою.

А. І. Мєлюкова мечі з вирізами на руків'ях виділяє в окрему групу мечей III типу I відділу і датує IV—III ст. до н. е. Мабуть, до цього часу належить і меч з Медвина.

Описаний меч доповнює невелику серію мечів з вирізами на руків'ях, знайдених на Україні.

¹ Філатов О. П., Черненко Є. В. Скіфський курган на Ворошиловградщині.— Археологічні дослідження на Україні в 1969 р., 1972, вип. 4, с. 122—124.

² Мєлюкова А. И. Вооружение скифов.— САИ, 1954, вып. Д1—4, с. 51, 52, табл. 18, 11.

³ Рудинський М. Я. Археологічні збірки Полтавського музею.— Збірник, присвячений 35-річчю музею, т. 1, 1928, с. 50, табл. VII, 2.

Г. Т. КОВПАНЕНКО, В. М. ЛЕВЧЕНКО

Скифский меч из с. Медвин

Резюме

В сельском музее Дома культуры с. Медвин Киевской области хранится железный меч, найденный севернее села в уроч. Хутор.

Перекрестие меча украшено изображениями грифонов, выполненными насечками. Точная аналогия меча пока неизвестна. Вероятнее всего его можно отнести к отдельной группе мечей, выделяемой А. И. Мєлюковой в III тип I отдела и датируемых IV—III ст. до н. э.

І. П. САВОВСЬКИЙ

Нові сарматські поховання на Запоріжжі

Протягом двох польових сезонів 1973—1974 рр. Запорізькою експедицією Інституту археології АН УРСР * досліджувалися курганні могильники епохи бронзи та скіфського часу в околицях сіл Златопіль, Орлянка та Балки (уроч. Носаки) Василівського району Запорізької області. Під час розкопок досліджено шість впускних сарматських поховань. Три з них розташовано в Златопольському курганному могильнику, два — в Орлянському і одне — в Балківському (уроч. Носаки).

Златопольський курганний могильник виявлено за два кілометри на південний схід від с. Златопіль на південному узбережжі Каховського водосховища. Високий корінний берег Дніпра перерізається тут багатьма ярами, вибалками та западинами з виходом на поверхню вапняку, який у давнину використовувався для спорудження курганів.

* Начальник експедиції В. І. Бідзіля.

Могильник розташовано на плоскій місцевості східного яру і витягнутий ланцюжком на 1 км з південного сходу на північний захід. У південно-східній частині ланцюжка в енеолітичному кургані № 7 виявлено два сарматські поховання (№1 і 2), а в кургані № 15, епохи бронзи, розташованому за 220 м на південь—південь—захід—третє (№ 2).

Курган № 7. Висота 3,5 м, діаметр 40 м.

Поховання № 1 розташоване за 5,8 м на південний захід від 0, на глибині 3,65 м від вершини кургану. Контури ями не простежуються.

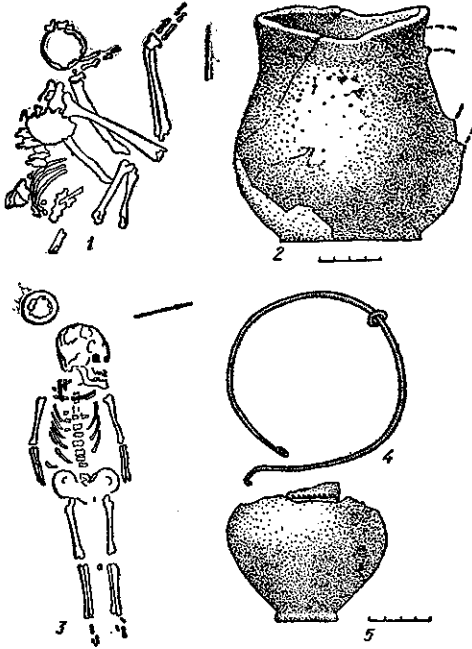

Рис. 1. Сарматські поховання з кургану № 7 поблизу с. Златопіль:

1, 3 — план поховання № 1; 2 — кубок з поховання № 1; 4 — бронзова гривня з поховання № 2; 5 — кружальний сіроглиняний глечик з поховання № 2.

Кістяк лежав на правому боці, скорчений, головою на південь. Ліва рука зігнута в лікті під гострим кутом (рис. 1, 1). Біля ступні правої ноги лежала фрагментована кружальна посудина, що мала форму кубка з прямою широкою шийкою і ручкою на тулубі, на кільцевому піддоні. Зовнішня поверхня залощена, тісто — темно-сіре, вінця частково відбиті. Висота 15 см, діаметр по вінцях 10 см (рис. 1, 2).

Поховання № 2 розташоване на 5,5 м на захід і 10,5 м на південь від 0 на глибині 3,4 м від вершини кургану, контури ями не простежуються. Дитячий кістяк лежав на спині, випростаний, головою на захід (рис. 1, 3).

На третьому шийному хребці виявлено шийну бронзову гривню, виготовлену з тонкого дроту. Один кінець мав проушину, другий — зігнуто гачком. На гривню нанизане бронзове кільце з роз'єднаними краями, виготовлене з круглого в перетині дроту (рис. 1, 4).

Біля черепа — кружальний глиняний глечик із залощеною зовнішньою поверхнею, орнаментований в нижній частині шийки вузьким наліпним джгутом зі скісними нарізками, на кільцевому піддоні. Діаметр дна 4 см (рис. 1, 5). Між колін лежало керамічне прясло біконічної форми кремового кольору, на зламі — чорного. Діаметр основ 3 см, висота 2,5 см.

Курган № 15. Висота 1 м, діаметр 30 м.

Поховання № 2 здійснено в прямокутній ямі з заокругленими кутами (1,35×0,65 м) на глибині 1,34 м у верхньому горизонті материкового суглинку за 5 м на південний захід від центру кургану.

Дитячий кістяк лежав вздовж ями, випростано на спині, головою на південний захід (рис. 2, 1). На правій руці поблизу зап'ястя — бронзовий браслет, виготовлений з круглої проволочки (в перерізі 0,3 см) в півтора оберти, кінці розплющені і закручені в спіральки (рис. 2, 3).

Поблизу ступні правої ноги стояли дві ліпні сіроглиняні посудини. Одна з них мала вигляд високого горщика з сильно відігнутими назовні вінцями і чітко позначеною шийкою. Форма посудини неправильна, верхня шорстка. По краю вінця короткі вертикальні нарізки, дно плос-

ке. На опущених плічках недбало виконана різьблена хвиляста лінія. Висота 11,6 см, діаметр по вінцях 9,8, тулуба 10,5, дна 6,5 см (рис. 2, 4).

Друга посудина за формою аналогічна першій, але значно менша, без орнаменту, з дещо менше відігнутими назовні вінцями (рис. 2, 5). Біля ступні лівої ноги лежала мініатюрна підвіска-герма з так званого єгипетського фаянсу світло-блакитного кольору. Вона мала вигляд бордатового чоловіка, задратованого в плащ (або покривало). Фігурка модельована з усіх боків, але складки покривала з тильного боку зображе-

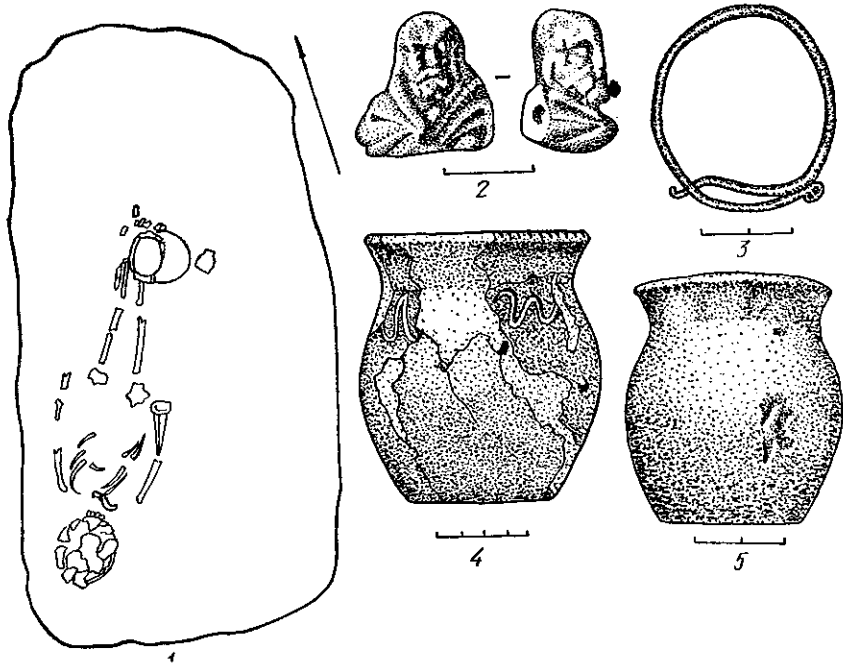

Рис. 2. Сарматське поховання № 2 з кургану № 15 поблизу с. Златопіль:
1 — план поховання; 2 — підвіска-герма; 3 — бронзовий браслет; 4 — ліпний орнаментований горщик; 5 — ліпний неорнаментований горщик.

но схематично, штрихами. Тильний бік голови теж закрито. Нижче шиї—виступ з отвором для підвішування. Фігурка мала підставку, відлану ще в давнину (рис. 2, 2).

Орлянська курганна група III розташовувалася за 5 км на захід від Златополя в східному кутку автомагістралі Орлянка—Балки, Дніпрорудне — Мала Білозерка. В центрі групи два кургани (№ 3, 4), що зберегли насипи, а навколо них — вісім плям і ледве помітні підвищення.

Курган № 4 найвищий в групі (висота 3,8 м, діаметр 46—50 м) споруджено за доби міді-бронзи. Серед 19 поховань, переважно ямних та катакомбних, два поховання (№ 1, 3) сарматські.

Поховання № 1 розташоване за 10,8 м на північний схід від центра кургану на глибині 1,8 м від його вершини. Контури ями не простежуються. Кістяк підлітка лежав на спині випростано, головою на північний схід. Під головою простежено підстилку з кори дерева (рис. 3, 1).

Праворуч голови знаходився кружальний одноручний тонкостінний глечик античної форми з добре відмуленої червоної глини, яйцеподібним тулубом, вузькою циліндричною шийкою, на кільцевому піддоні. Край вінець розширено й помітно відігнуто назовні. Ручка прямокутної форми, овальна в перетині, прямо опущена до тулуба. Висота глечика 26 см, діаметр по вінцях 12, тулуба 21, дна 8 см (рис. 3, 2).

Ліворуч голови стояла гончарна сіроглиняна миска, із залощеною поверхнею, напівсферичної форми, із загнутими до середини вінцями,

горизонтальним з нарізками бортиком (шириною 1,7 см) і плоским дном. Діаметр 24 см, дна 7, висота 6,7 см (рис. 3, 3). Всередині миски лежали рештки обрядової їжі та залізний ніж, звужений до вістря. Руків'я не збереглося. Ширина леза 0,7—0,12 см, довжина 8,3 см (рис. 3, 8).

Поблизу голови лежала сережка, а біля лівої скроні — друга. Сережки виготовлено з тонкого бронзового дроту (0,1—0,3 см). Один кі-

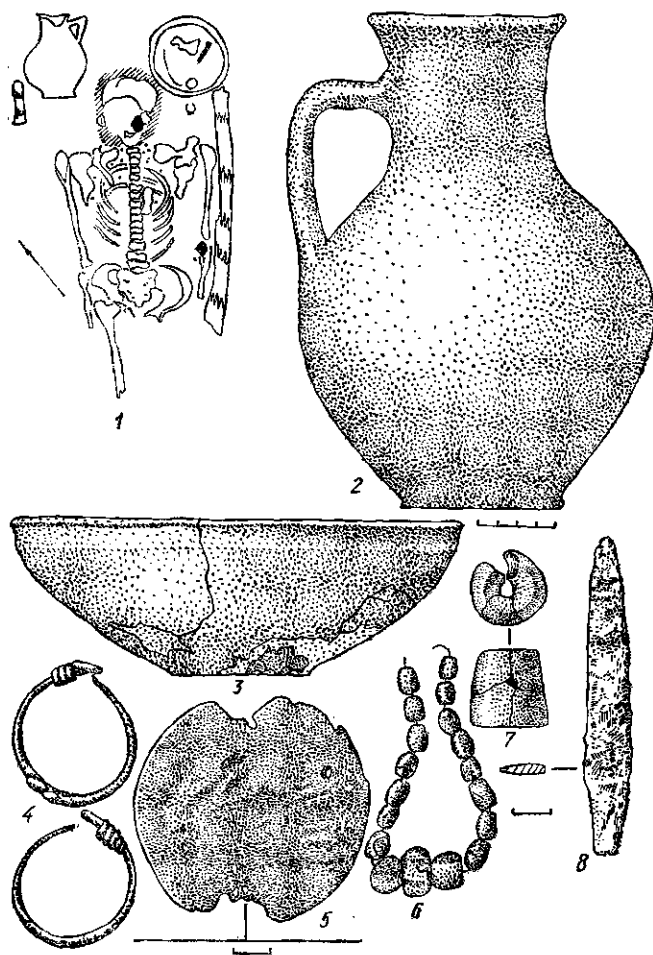

Рис. 3. Сарматське поховання № 1 поблизу с. Орлянка:
1 — план поховання; 2 — червоноглиняний кружальний глечик;
3 — сіролощена миска; 4 — сережки; 5 — бронзове люстро; 6 —
намисто; 7 — глиняне прясло; 8 — залізний ніж.

нець мав петлю із зв'язкою, а другий, значно тонший, — гачкоподібний згин (рис. 3, 4).

Під черепом з правого боку знайдено частково пошкоджене окислом кругле плоске бронзове люстерко діаметром 6,3 см, сліди ручки не збереглися (рис. 3, 5). Коло ліктя лівої руки лежало глиняне прясло в формі зрізаного конуса. Діаметр основи 2 см, верха 1, 2, отвір 0,4 см, висота 2,2 см (рис. 3, 7).

Навколо шийних хребців були розсіпані круглі намистини з прозорого скла з перламутровим відтінком. Діаметр 0,9 см. Одна намистина з блакитного скла, рубчаста, в перетині п'ятипелюсткова. Діаметр 1,3 см, висота 0,8 см (рис. 3, 6).

Поховання № 3 розташоване за 8 м на північний захід від центра кургану на глибині 2 м. Контури ями не простежуються. Випростаний кістяк молодої жінки лежав на спині, ноги злегка зігнуті в колінах вправо, головою на північ-північний схід. Під небіжчицею простежувались рештки підстилки брунатного кольору (рис. 4, 1).

В головах стояла фрагментована ліпна посудина з вузькою шийкою, близька за формою до глечика. Поверхня її жовтувата, на зламі — чорна. Заокруглений край вінець з вм'ятиною в одному місці, помітно відігнутий назовні, плавно переходить в лійкоподібну шийку, а потім в роздутий тулуб. Дно плоске, помітно увігнуте до середини. Висота глечика 18 см, діаметр по вінцях 10,5, тулуба 19, дна 7 см (рис. 4, 2).

На черепі, поблизу лівої скроні, простежено сліди зеленого забарвлення; навколо черепа лежали фрагменти бронзових сережок з круглого дроту 0,1—0,2 см в перетині. Навколо черепа та на грудній клітці лежали розсіпом 209 намистин, різних за формою та матеріалом (рис. 4, 4). Дві намистини з прозорого жовтуватого кольору скла, ромбічної форми, з нанесеними вздовж білими смужками (діаметр 0,8 см, довжина 2,3 см); дві пастові, круглі окаті діаметром 0,65 см; чотирнадцять бочкоподібних за формою, діаметром 0,6 см; вісім з прозорого світло-брунатного скла; шість — із світлої пасту з поздовжніми смужками; 166 намистин являють собою дрібні кільця з прозорого скла брунатного, блакитного і зеленого відтінків; шість — дрібні, біконічні, скляні; 19 — дрібний кільцевидний бісер з білої пасту. Діаметр намистин 0,15—0,2 см.

Поблизу правої руки небіжчиці лежало керамічне прясло напівсферичної форми. Діаметр основи — 3 см, отвору — 0,5, верхнього зрізу — 1,2, висота — 2,2 см (рис. 4, 3).

Балківський курганий могильник (уроч. Носаки) розташовано за 10 км на південь від с. Балки і 13 км на південний захід від Орлянської курганної групи III. В кургані № 12, спорудженому над скіфським похованням № 2, за 8 м на північ-північний захід від центру кургану, на глибині 0,65 м від стародавнього горизонту, у витягнутій прямокутній з округлими кутами ямі розміром 1,95×0,75 м виявлено сарматське поховання № 1 (рис. 5, 1). Кістяк молодої дівчини лежав випростано на спині, головою на схід-північний схід. Супроводжуючий інвентар досить різноманітний. Біля скроні лежали дві підвіски із срібла з плоскими овальними щитками (2,5×1,9 см) і витими дугами.

Нижче правої скроні виявлено медальйон, співрозмірний з щитками підвісок, що, вірогідно, був їх складовою частиною. Оскільки на щитку простежено свіжіші сліди, що фіксують точні обриси медальйона, виго-

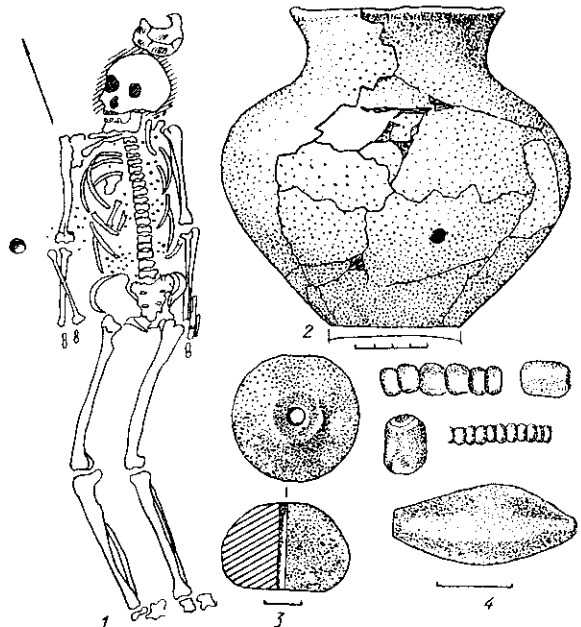

Рис. 4. Сарматське поховання № 3 з кургану № 4 поблизу с. Орлянка:

1 — план поховання; 2 — ліпна посудина; 3 — прясло; 4 — намисто.

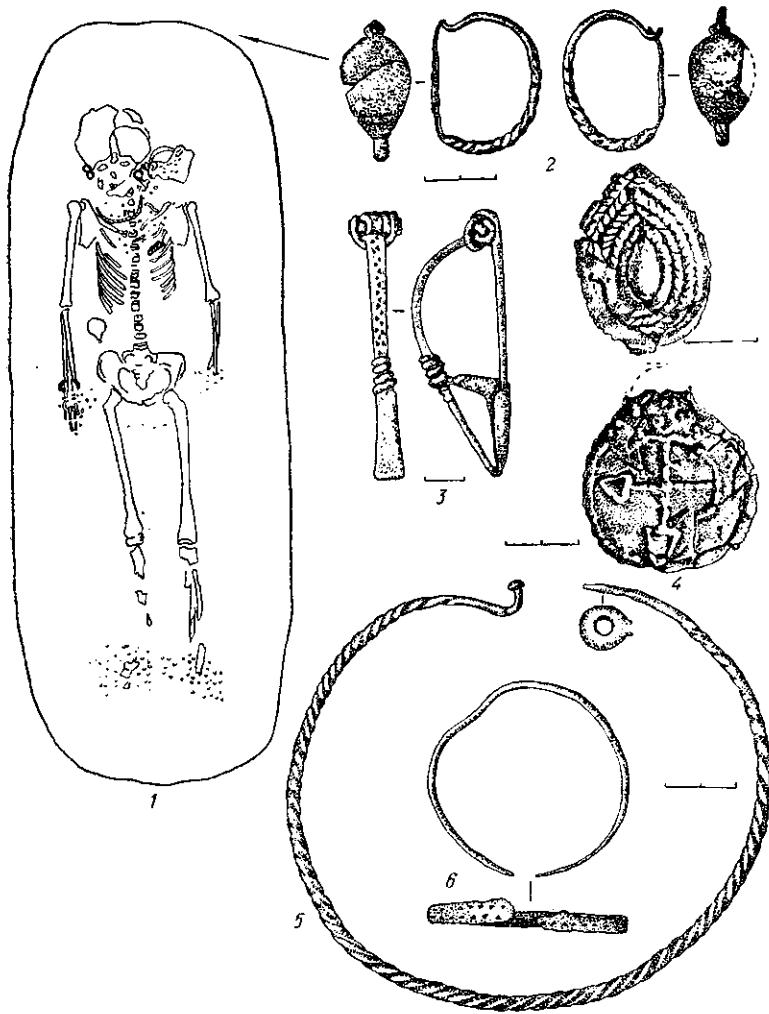

Рис. 5. Сарматське поховання № 1 з кургану № 12 поблизу с. Балки, уроч. Носаки:

1 — план поховання; 2 — сережки і щиток зі вставкою; 3 — срібна фібула; 4 — бронзове люстерко; 5 — срібна гривня; 6 — бронзовий браслет.

товленого з тонкого листового срібла й орнаментованого канелюрами, концентрично розташованими навколо краплеподібної скляної вставки темного кольору, заглаженої з тильного боку (рис. 5,2). Шийні хребці оперізувала срібна гривня, виготовлена з витого чотиригранного дроту (0,5 см в перетині) з круглими і значно потоншеними кінцями, один з яких плоский, заокруглений з отвором, другий — гачком з шпичкою (рис. 5,5). Недалеко від лівої скроні лежала червонолакова тонкостінна з добре відмуленої глини посудина рожевого кольору у вигляді фігури лежачого баранчика з піднятою головою на прямокутній підставці — п'єдесталі. На голові тварини — циліндричний виступ з рівно зрізаними краями вінець. Профільовану дужку ручки одним кінцем прикріплено до голови, іншим — до тулуба, вкритого рельєфним зображенням круглих закруток вовни. Обриси морди барана мало виразні. Посудина покрита червоним лаком, який після випалу в деяких місцях набуває сіруватого відтінку. Висота посудини 1,5 см, довжина 18, діаметр шийки 2,5 см, розміри підставки — 8,5×4,5×4 см (рис. 6, 1).

Нижче лівої ключиці знайдено срібну лучкоподібну двочленну, з підв'язаною ніжкою, з внутрішньою тятивою, фібулу, з прямокутною в перетині спинкою, орнаментовану клиноподібними крапками, ледь розширену, з фасками на боковинах (ніжка підв'язана чотиривитковою зав'язкою). Приймач глибокий. Довжина 7 см, максимальна висота 2,8 см (рис. 5, 3).

На праву руку небіжчиці надягнуто браслет із тонкої бронзової плагівки з роз'єднаними, ледь розширеними кінцями. На одному з них збе-

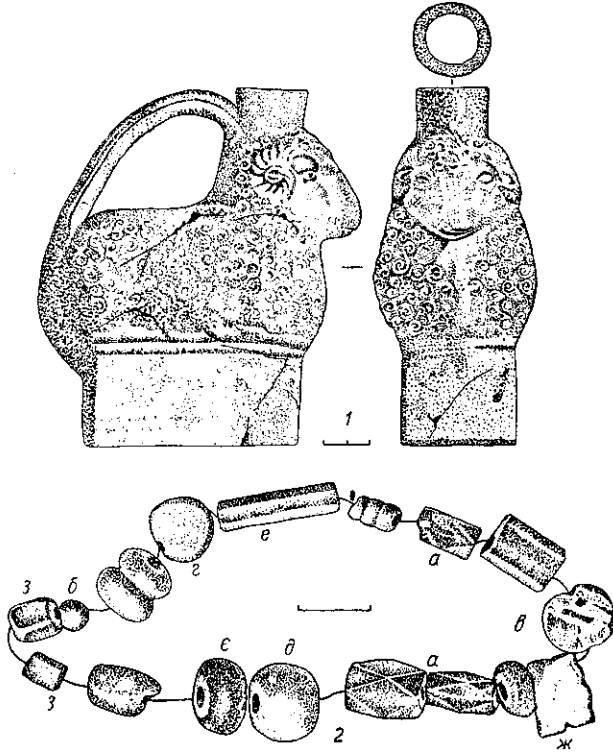

Рис. 6. Речі з сарматських поховань кургану № 12 с. Балки, уроч. Носаки:
1 — красноглиняна фігурна посудина з поховання № 1; 2 — типи намистин з поховання № 17.

рігся крапковий орнамент. Ширина 0,5—0,6 см, товщина — 0,15 см (рис. 5, 6).

З правого боку, нижче таза, лежало лите, бронзове кругле люстерко з прямокутним виступом і отвором в ньому для підвішування. З тильного боку помітно овальний бортик по боках, а в центрі — тамгоподібний знак з перехрещених якореподібних фігур. Діаметр люстерка 5 см (рис. 5, 4).

В різних місцях знайдено 493 намистини. З них: біля шийних хребців — 4 дванадцяти- і шестигранних сердолікових намистин рубінового кольору, довжиною 1 см, товщиною 0,35 см (рис. 6, 2а); 38 дрібних із світло-блакитної пасти, діаметром 2—2,5 мм (рис. 6, 2б); 27 чечевицеподібних з темної пасти, з отвором в торці, діаметром близько 0,9 см, товщиною—0,35 см (рис. 6, 2в); 2 з блакитної пасти, сплющені, отвір в торці, діаметром 0,7 см, товщиною — 0,25 см (рис. 6, 2г); 1 сферична з білої пасти, діаметром 0,9 см (рис. 6, 2д); 1 шестигранна пронизка з блакитної пасти, довжиною 1,6 см, товщиною 0,35 см (рис. 6, 2е).

Поблизу кистей рук знайдено 17 круглих, з темної пасти, сегментоподібних намистин (рис. 6, 2є), 4 прямокутних плоских пер-

ламутрових пронизки з отвором в торці, виготовлених з черепашки (рис. 6, 2 ж).

Поблизу гомілково-стопових кісток знайдено розсип з 385 пастових намистин у вигляді витягнутих прямокутних брусочків, квадратних в перетині, довжиною 0,4—0,9 см і товщиною 0,5—0,6 см, різноманітних кольорів: жовтого, «слонової кістки», блакитного, зеленого, червоного та чорного (рис. 6, 2 з). Намисто, очевидно, облямовувало одяг (шаровари).

Отже, перелічені поховання досить різноманітні за характером інвентаря та орієнтації. Серед поховань Орлянських та Балківського курганів домінує північно-східна, з деяким відхиленням, орієнтація, поховання у Златопільських курганах мають нестійку західну, південно-західну та південну орієнтацію. Деяка послідовність намічається у виборі сектора кургану для поховання. Майже всі поховання розташовані в північних та в південно-західних полах. Виняток становить лише поховання № 1 з Орлянського кургану № 4 (в південно-східній полі). Більшість поховань опущено в насип курганів і містились під стародавнім горизонтом. Лише поховання № 2 (Златопільський курган № 15) та 1 (Балківський курган № 12), були опущені в материковий суглинок. Контури ям цих поховань мали форму витягнутих прямокутників з округленими кутами. Привертає увагу віковий склад небіжчиків: п'ять з шести похованих були діти або підлітки. Серед підлітків — дві дівчинки, яких покладено випростано на спині. Поховання № 1 із Златопільського кургану № 7 є винятком не тільки за віком, але й за ритуалом поховання: небіжчик лежить скорчено на боку, що нехарактерно для сарматів. Можливо, тут простежується вплив ритуального обряду носіїв черняхівської культури (?).

Поодинокі впускні поховання (померлі переважно молодого віку) в курганах, розташованих на площі понад 150 км², дають підставу вважати, що в даному мікрорайоні й найближчих його околицях відсутні стоянки, пов'язані з зимів'ям сарматів, а тим більше поселення. Випадкова смерть під час кочової міграції залишала поодинокі сліди на схилах курганів.

Інвентар вищевказаних поховань досить різноманітний, і найчастіше датуючий. Так, глечики-кубки з широкою шийкою і розширеним тулубом на кільцевому піддоні (й без нього) були поширені в Приазов'ї (р. Молочна)², Передкавказзі³, Прикубанні⁴, Поволжі⁵ і датуються I—II ст. н. е. Повну аналогію горщику (с. Златопіль, курган № 15, поховання № 2) ми знаходимо в районі р. Молочної («Аккермень») в похованні, що датується II—III ст. н. е.⁶

Надзвичайно цікава підвіска-герма. Відомо кілька подібних задропованих герм (Пантікапей, Тарамба). Комплекси з наявністю фігурок цього типу відносяться до I—II ст. н. е.⁷ Центр їх виробництва з'ясовано ще неповністю. Вироби з єгипетського фаянсу, знайдені на території СРСР, на думку Б. Б. Піотровського, потрапляли через Мілет, Родос, Кіпр до берегів Понту, а також через Передню Азію у Закавказзя. За часів еллінізму посередником в поширенні єгипетських фаянсових виробів стає Сінопа, а пізніше з Північного Причорномор'я вони транспортувалися на Кавказ⁸. А. К. Коровіна припускає, що фігурки даного типу виготовлялись тільки в Північному Причорномор'ї⁹.

Кружальні глечики античної форми, подібні до знайденого у похованні № 1 кургану № 4 поблизу с. Орлянки, привозились в степову Лівобережну Україну з Ольвії, Пантікапея, Тамані. М. І. Вязьмітіна гадає, що не виключені виробничі центри таких глечиків і в Приазов'ї. Вони датуються I—II ст. н. е.¹⁰ Аналогічні червоноглиняні глеки знайдено на р. Молочній, де виявлено й сіролощені глечики античної форми, очевидно, місцевої переробки¹¹.

Сіроглиняна лощена миска має широкі хронологічні рамки: I ст. до н. е. — III ст. н. е. Прототипи їй знайдено в долині р. Молочної, що є ха-

рактерним для сарматів Степової України. Вони трапляються в Подонні, в меото-сарматському могильнику I ст. до н. е.— II ст. н. е. біля станиці Усть-Лабинської¹². Сіроглиняні миски з плоским дном і загнутими до середини краями вінець відомі й у Дагестані в могильнику Тарки (I ст. до н. е.— III ст. н. е.)¹³.

Типи бронзового люстерка так само поширені серед сарматів на рубежі нашої ери. Найближчу аналогію люстерка даного типу виявлено в сарматському похованні I ст. н. е. недалеко від с. Новолуганська Донецької області¹⁴.

Досить різноманітний інвентар сарматського походження з кургану № 12 (уроч. Носаки) дає можливість встановити для нього вужчі хронологічні рамки. Аналогію підвіскам (рис. 5,2) ми знаходимо в Богодарівському кургані — II—III ст. н. е.¹⁵ Очевидно, в ужитку були й скроневі підвіски з плоскими щитками, без орнаменту. Такі самі підвіски, але з бронзи, знайдено і в черняхівському могильнику Кабарга IV (II—III ст.)¹⁶.

Фігурні посудини поширені у II ст. до н. е.— III ст. н. е., але деякі з них мають вужчі хронологічні рамки. Наприклад, фігурна посудина з Ольвії у вигляді мавпи на п'єдесталі датується I ст. до н. е. — I ст. н. е.¹⁷ Фігурні посудини у вигляді лежачого на п'єдесталі баранця подібні нашій (рис. 6, 1), але з іншим рельєфним зображенням вовни (хвиляста, серпоподібна) знайдено в Криму (Керч, Севастополь), на Кавказі (Тбілісі) і датуються I—II ст. н. е.¹⁸

Лучкоподібні фібули з підв'язаним приймачем і внутрішньою (або зовнішньою) тятивою характерні для Північного Причорномор'я. Вони відомі в похованнях сарматського могильника на р. Молочній¹⁹; прототипи їм знайдено в Криму²⁰, в Ольвії, на Нижньому Поволжі тощо²¹. З'явилися вони, за твердженням А. І. Фурманської, у I—III ст.²² Наша фібула (рис. 5,3) типу «фацетованих», за класифікацією А. К. Амброза, відноситься до третьої серії і датується III — початком IV ст.²³

Підвісні люстерка з тамгоподібними знаками трапляються одночасно (II—III ст. н. е.) в Приазов'ї²⁴, на Кубані, Дону, Криму²⁵, в Молдавії й Румунії (але там датуються не раніше III ст. н. е.)²⁶. Тамгоподібний знак на люстерку (рис. 5,4) прямої аналогії не має. Правда, подібні якоревидні знаки виявлено на стіні склепа поблизу с. Красногорська Кримської області, на плиті з Кривого Рогу, на ольвійських левах і в печері Ак-Кая, на золотій платівці з Кубані²⁷. За класифікацією А. М. Хазанова, люстерко з описуваних розкопок відноситься до шиповської культури і датується II—IV ст. н. е.²⁸

Інший інвентар (бронзові браслети, намиста, керамічні прясла, дротяні сережки тощо), хоч і становлять певний інтерес, але через значне поширення (IV ст. до н. е.— V ст. н. е.) не можуть бути датуючим матеріалом²⁹.

Виходячи з характеру інвентаря, поховання № 1, 2 (Златопіль) та 1 і 3 (Орлянка) можна віднести до I—II ст. н. е.; поховання № 2 (Златопіль, курган № 15) — до II ст. н. е.; поховання № 1 (Балки, Носаки) — до III ст. н. е., можливо, до першої його половини.

¹ Алексеева Е. М. Античные бусы Северного Причерноморья.— САИ Г1—12, 1975, с. 10.

² Вязьмитіна М. І. Пам'ятки культури сарматів.— В кн.: Археологія Української РСР, т. 2, 1971, с. 23, рис. 73, 10, 11.

³ Прунц А. П. Сарматские катакомбы на берегу р. Юца.— СА, 1961, № 1, с. 267—269, рис. 2, 1.

⁴ Анфимов Н. Ф. Меото-сарматский могильник у станицы Усть-Лабинская.— МИА, 1951, № 23, с. 158, 175, рис. 7, 6, 8.

⁵ Синецкин И. В. Археологические исследования Заволжского отряда Сталинградской экспедиции.— КСИИМК, 1954, вып. 55, с. 91, рис. 36, 1.

⁶ Вязьмитіна М. І. Сарматські поховання в долині р. Молочної.— АП, 1960, т. 8, с. 20, рис. 63, 16.

⁷ *Алексеева Е. М.* Вказ. праця, с. 38, табл. 8, 11—17; 12, 30; *Алексеева Е. М.* Предметы из египетского фаянса VI в. до н. э.—IV в. н. э. в Северном Причерноморье.— КСИА АН СССР, 1972, вып. 130, с. 5.

⁸ *Пиотровский Б. Б.* Египетские предметы в Северо-Кавказском крае.— СГАИМК, 1931, № 6, с. 28—30; *Пиотровский Б. Б.* Древнеегипетские предметы, найденные на территории Советского Союза.— СА, 1958, № 1, с. 20—28.

⁹ *Коровина А. К.* Фаянсовые подвески из некрополей Тарамбы и Фанагории.— ВДИ, 1972, № 1, с. 106, рис. 1—3; с. 107, 108.

¹⁰ *Вязьмитина М. И.* Вивчення сарматів на території Української РСР.— Археологія, 1953, т. 8, с. 66—68, рис. 5, 6.

¹¹ *Вязьмитина М. И., Іллінська В. А., Тереножкін О. І., Ковпаненко Г. Т.* Кургани біля с. Ново-Пилипівка і радгоспу Аккермень.— АП, 1960, т. 8, с. 39—40, рис. 20, 2; с. 42—43, рис. 26, 6; с. 81—82, рис. 11; с. 73, рис. 59, 3; с. 66, рис. 4, 1; с. 82, рис. 66, 12; с. 85, рис. 68, 10.

¹² *Анфимов Н. В.* Вказ. праця, с. 193, рис. 15, 10; с. 158.

¹³ *Смирнов К. Ф.* Археологические исследования в районе Дагестанского села Тарки в 1948—1949 гг.— МИА, 1951, № 23, с. 203—206, рис. 19, 5.

¹⁴ *Шаповалов Т. О.* Сарматське поховання поблизу с. Новолуганське.— Археологія, 1973, т. 8, с. 73—74, рис. 2, 3.

¹⁵ *Вязьмитина М. И.* Пам'ятки і культура сарматів, с. 205—206, рис. 8.

¹⁶ Матеріали розкопок Б. В. Магомедова зберігаються у фондах ІА АН УРСР.

¹⁷ *Козуб Ю. І.* Фігурна посудина з Ольвії.— Археологія, 1973, т. 8, с. 92.

¹⁸ *Кропоткин В. В.* Римские импортные изделия в Восточной Европе.— САИ, 1970, Д1—27, с. 19, 179, рис. 38, 5; с. 181, рис. 39, 1.

¹⁹ *Вязьмитина М. И., Іллінська В. А., Покровська Е. Ф., Тереножкін О. І., Ковпаненко Г. Т.* Вказ. праця, с. 77.

²⁰ *Гайдукевич В. Ф.* Некрополи некоторых Боспорских городищ.— МИА, 1959, № 69, с. 221—224.

²¹ *Синицын И. В.* Древние памятники в низовье Еруслана.— МИА, 1960, № 8, с. 49.

²² *Фурманська А. І.* Фібули з розкопок Ольвії.— Археологія, 1953, т. 8, с. 80, рис. 4, 7, 9; с. 84.

²³ *Амброз А. К.* Фібулы Юга европейской части СССР.— САИ, 1966, Д1-30, с. 52—54, табл. 9, 16, 18, 20.

²⁴ *Вязьмитина М. И.* Сарматські поховання в долині р. Молочної, с. 20.

²⁵ *Соломоник Э. М.* Сарматские знаки Северного Причерноморья. К., 1959, с. 17, 140—151.

²⁶ *Моринц С.* Некоторые вопросы сарматского поселения в Молдове и Мунтении в связи с Фокшанским погребением.— Dacia, 1959, 3, с. 462.

²⁷ *Соломоник Э. И.* Вказ. праця, с. 88—95, рис. 41—42; с. 114, рис. 57; с. 118, рис. 58; с. 153, рис. 129.

²⁸ *Хазанов А. М.* Генезис сарматских бронзовых зеркал.— СА, 1963, № 4, с. 59, 66, 67, рис. 4.

²⁹ *Вязьмитина М. И., Іллінська В. А., Покровська Е. Ф., Тереножкін О. І., Ковпаненко Г. Т.* Вказ. праця, с. 102, 118, рис. 80, 3; *Алексеева Е. М.* Вказ. праця, табл. 17, с. 27; *Малеєв Ю. М., Піоро І. С.* Сарматські поховання в с. Буряківка.— Археологія, 1973, т. 12, с. 74; *Виноградов В. Б., Петренко В. А.* Могилярник сарматської епохи на горі Лехкч-Корт.— СА, 1974, № 1, с. 175, рис. 3; с. 178; *Воляник В. К.* Могилярник черняхівської культури у верхів'ях р. Горинь.— Археологія, 1974, 13, с. 74, 76; *Вязьмитина М. И.* Пам'ятки і культура сарматів, с. 235—236, рис. 75, 16; *Parducz M.* Beitrage zur geschichte der Sarmaten in Ungarn im III und III Jahrhundert.— Acta archeologica, 1956, t. 7, f. 1—4, s. 182, t. XVIII, p. 17, 7, 8; t. XIX.

и. п. САВОВСКИЙ

Новые сарматские погребения на Запорожье

Резюме

В 1973—1974 гг. Запорожской экспедицией Института археологии АН УССР в курганных могилярниках эпохи бронзы и раннего железа возле сел Златополь, Орлянка и Балки (уроч. Носаки), расположенных на площади около 150 км², раскрыто шесть погребений, которые по погребальному обряду и характеру инвентаря относятся к сарматским. Ориентация погребений неустойчива. Три погребения из Балок (уроч. Носаки) и Орлянки ориентированы на северо-восток (с небольшим отклонением), а три из Златополя — на запад, юго-запад и юг. Погребенные лежат вытянуто на спине. Исключением является скорченный скелет в погребении № 1 (Златопольский курган № 7).

На основании кружального сосуда-кубка, лепных горшков, браслета, зеркал, бус и другого инвентаря погребения № 1, 2 из Златопольского кургана № 7 и № 1, 3 из Орлянского кургана № 4 относятся к I—II вв. н. э.; погребение № 2 из Златопольского кургана № 15 — ко II в. н. э.; погребение № 1 из Балковского кургана № 12 (уроч. Носаки) — к III в. н. э.

Определенный интерес представляет последнее погребение с серебряными подвесками, шейной гривной, фибулой, фигурным сосудом в виде лежащего на пьедестале барашка, пятисантиметровым зеркалом с тамбовым знаком и серией бус.

Д. Н. КОЗАК

Підберізці — поселення пшеворської культури на Львівщині

Поселення розташоване на південно-західній околиці с. Підберізці в уроч. Підлужжя Львівської області. Воно займає незначний південний схил над болотистою низиною, по якій протікає р. Марунька. З півночі і заходу поселення обмежено лісом, південний край прорізано дренажним каналом. Площа його становить 350×80 м. Поселення відкрито в 1973 р. і тоді ж тут проведено розкопки.

Розкоп I розмірами $12,5 \times 18$ м закладено на південному краю поселення. Крім того, проведено зачистку берега дренажного каналу. Культурні залишки зафіксовано на глибині від 0,2—0,3 до 0,5—0,6 м. Поселення двошарове: крім матеріалу перших століть нашої ери тут виявлено шар ранньозалізного часу. Чіткої стратиграфії на площі, де відсутні заглиблені об'єкти, не простежено.

На дослідженій площі виявлено чотири житла, господарську яму і вогнище культури перших століть нашої ери*.

Житло №1 виявлено на південно-західному краю поселення. Його південну частину зруйновано під час будівництва дренажного каналу. Це напівземлянка овальної у плані форми, орієнтована довгими стінками по лінії схід—захід. Стінки звужено донизу, долівка вимощено дрібними камінцями і підмазано шаром глини товщиною 0,1 м. Довжина житла 3 м, ширина збереженої частини 1,5, глибина 1,4 м від сучасної поверхні. У його північно-східному куті розташовано вогнище, що викладено вапняковим камінням. Воно має округлу в плані форму діаметром 0,7 м. У заповненні житла виявлено значну кількість ліпної кераміки і кістки тварин.

Житло №3 відкрито у північній частині розкопу на глибині 0,5 м від сучасної поверхні. Це наземна споруда, найімовірніше, прямокутної у плані форми, розмірами $3 \times 5,92$ м. Вона представлена шаром перепаленої глиняної обмазки, який в південній частині має вигляд суцільного глиняного завалу, а в північній—досить зруйнований. У південно-західному куті виявлено ямку від стовпа діаметром 0,12 м і глибиною 0,2 м. У північно-східному куті житла розташоване вогнище, викладене дрібними камінцями, що має округлу форму діаметром 1,2 м.

На площі житла виявлено незначну кількість дрібних фрагментів ліпної кераміки і уламок залізного ножа. За 1,1 м на північ від житла №3 розташовано вогнище №1. Воно викладено дрібними камінцями і має округлу у плані форму діаметром 0,8 м. На вогнищі знайдено кілька фрагментів ліпної кераміки.

За 9 м на південний схід від житла №3 виявлено житло №5 (рис. 1). Його контури на фоні темної землі вдалося простежити на глибині 0,4 м від сучасної поверхні завдяки заповненню, яке мало темніший колір і вкращення вугликів й шматочків глиняної обмазки.

Ця прямокутна у плані з заокругленими кутами напівземлянка, орієнтована стінками за сторонами світу. Стінки житла похилі, долівка рівна, добре утрамбована. Розміри житла $6,8 \times 4$ м, глибина 0,8 м від

* Житло № 1 відкрито при зачистці берега дренажного каналу. Останні об'єкти виявлено в межах розкопу I.